

Bir çox illərdir ki, evtanaziya mövzusu insanlarda birmənalı olmayan reaksiyalara səbəb olur. Aytən Mustafayeva göstərir ki, hazırkı XXI əsr də istisna deyil. Bu gün evtanaziya problemi daha geniş ictimai əks-səda doğurmaqdadır. Bu, onunla əlaqədardır ki, ağır xəstələrin həyat qabiliyyətini saxlamaq üçün yeni-yeni tibbi texnologiyalar yaranır. Bu problemin aktuallığının iki aspekti var: birincisi, evtanaziya bizim üçün ən dəyərli və vacib olan həyatımızla bağlıdır; ikincisi, bu problem az öyrənilmişdir, o, alimlərin - hüquqşünasların, filosofların, həkimlərin və s. əsərlərində tam işıqlandırılmamışdır. Problemin aktuallığını tarixi faktlar da sübut edir. Rafael Koxen-Almaqor yazır: "Yəqin ki, evtanaziya probleminin yetərincə öyrənilməməsi səbəbindən, bioetika kimi bir elm, həmçinin, əksər demokratik dövlətlərin cinayət məəcəllərində "sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər" adlı fəsillər yaranıb."

İngilis filosofu Devid Stadler asan və ağrısız ölümü ifadə etmək üçün evtanaziya, yeni əziyyətsiz və iztirabsız, yaxşı, sakit və asan ölüm terminini işlətməmişdir. "Evtanaziya" termininin mənşəyi yunan sözləri ev "yaxşı" və thanatos - "ölüm"dür, sağalmaz xəstənin və iztirab çəkən insanın müalicə olunma bilməyən ağrıların və əziyyətlərinin dayandırılması məqsədilə nisbətən tez və ağrısız yolla onun ölümünə səbəb olan şüurlu hərəkətlər mənasını verir. Evtanaziya hərfi tərcümədə "xoşbəxt ölüm" kimi anlaşılarsa da, termin təkcə öz-özlüyündə "yaxşı" ölümü deyil, həmçinin, onun gerçəkləşməsi mənasını verməyə başlamışdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, evtanaziya problemi insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində tədqiqat obyektinə olmuşdur. Bu sahələrin hər biri də ona öz tərifi vermişdir.

Fəlsəfədə evtanaziya - ağrısız, iztirablardan azad bir yoxluğa doğru qayıdılmaz sonluqdur. S.Bikova, B.Yudin və L.Yasnayanın göstərdikləri kimi, təbabətdə, bu, sağalmaz xəstələrin iztirablarına son qoymaq məqsədilə onların öz xahişləri əsasında öldürülməsidir. Hüquqşünaslıqda bu termin iztirabların dayandırılması məqsədilə ümitsiz xəstələrin, nisbətən tez və ağrısız yolla ölümünə gətirən şüurlu hərəkətləri bildirir.

A.Mustafayeva yazır: "Yuxarıda göstərilmiş təriflərdən heç birini mükəmməl hesab etmək, evtanaziyanın bütün əlamətlərini və bütün mümkün şəraitləri əhatə edən tərif saymaq olmaz. Birinci tərif evtanaziyanı digər şəxsin iştirakı olmadan törədilən intihardan fərqləndirməyə imkan vermir. İkinci tərif xəstənin öz xahişini söyləmək iqtidarında olmadığı (komatoz vəziyyətində) halları nəzərə almır. Üçüncü tərif ölümə gətirən fəaliyyəti göstərir və hadisələrin təbii gedişinə və pasiyentin ölməsinə mane olmamaq məqsədi daşıyan həkimin şüurlu hərəkətsizliyi hallarını əhatə etmir. Göstərilən təriflərin heç biri evtanaziyanı həyata keçirən subyektin mövcudluğunu nəzərdə tutmur."

Passiv evtanaziya ("təxirə salınmış spriş üsulu") həyatın uzadılmasına istiqamətlənən tibbi yardım göstərilməsinin dayandırılmasında ifadə olunur ki, bu da, öz növbəsində, təbii ölümü sürətləndirir. Aktiv evtanaziya ("doldurulmuş spriş üsulu") altında xəstəyə hansısa dərman və ya başqa vasitələrin vurulması, yaxud tez və ağrısız ölümə gətirən digər hərəkətlər (ölüm inyeksiyası) başa düşülür.

Xəstənin birmənalı xahişi və ya onun qabaqcadan razılığı əsasında (bərpaolunmaz koma halı üçün öz iradəsini öncədən və hüquqi cəhətdən dürüst formada ifadə etmək ABŞ və digər Qərbi ölkələrində geniş yayılmışdır) həyata keçirilən evtanaziya könüllü adlanır.

Könüllü olmayan evtanaziya xəstənin birbaşa razılığı olmadan həyata keçirilir.

E.Dürkgeymın qeyd etdiyi kimi, evtanaziyanın bu formalarını cəmləşdirərək, biz evtanaziyanın dörd üsulu (halını) əldə edirik:

- könüllü və aktiv,
- könüllü və passiv,
- qeyri-könüllü və aktiv,
- qeyri-könüllü və passiv.

Birinci və dördüncü şəraitlərlə bağlı mütəxəssislər həm "lehinə", həm də "əleyhinə" söyləyirlər, üçüncü ilə əlaqədar fikirlər çox vaxt mənfi olur. Evtanaziyanın xeyrinə fikir bildirənlər isə, bir qayda olaraq, ikinci şəraiti nəzərdə tuturlar. Bu halda, evtanaziya xəstə tərəfindən könüllü və həkim tərəfindən isə passiv olur.

Hansı hallarda evtanaziya danışımaq olar?

Ölümə səbəb olan preparat tətbiq ediləndə, həmçinin, xəstənin onun həyatı üçün zəruri olanlardan (məsələn, qida), yaxud onun üçün əlverişli olanlardan (həyatın uzadılması şansı verən reanimasiya və ya müalicə) məhrum edəndə evtanaziya yaranır.

Evtanaziya aşağıdakı hallarda

daxildir:

- Birincisi, təbabətin tərəqqisi, məsələn, xəstənin ölümünə qarşısını almağa imkan verən, başqa sözlə, ölməkdə olanla idarəetmə rejimində işləyən reanimatologiyanın inkişafının təsiri altındadır.

- İkincisi, mərkəzində "insan hüquqları" ideyası duran çağdaş sivilizasiyanın dəyər və əxlaqi prioritetlərinin dəyişməsi. Təəccüblü deyil ki, 41-50 və 51-65 yaşlı Rusiya həkimlərinin, müvafiq olaraq 51.5% və 44.8%-i 1991-1992-ci illərdə keçirilən sosioloji sorğuda "Hesab edirsinizmi ki, evtanaziya ya yol verilə bilər?" sualına "bəli" və "xeyr" cavabları ilə yanaşı, "bu barədə heç vaxt fikirləşməmişəm" cavabını vermişdir. 21-30 yaşlı həkimlərin 49%-i təsdiq cavabı vermişdir. Tədqiqatın müəllifləri, bir tərəfdən, həyat və ölüm arasındakı çıxılmaz durumlarla üzləşən, digər tərəfdən isə, ümumsivilizasiya sosial proseslərinin iştirakçıları olan tibb işçilərinin peşəkar təfəkkür dəyərlərinin dəyişməsi kimi haqlı fikrə gəlirlər.

Bununla əlaqədar olaraq insanın sağlamlıq, ləyaqətli həyat və ləyaqətli ölüm kimi şəxsiyyət hüquq-

Ölmək (və ya evtanaziya) hüquq və insan haqları

olmur:

-xəstəyə əlverişli təsir göstərə biləcək müalicə (məsələn, pasiyentin vəziyyətini yüngülləşdirməyə onun həyatını əzablarla uzadan müalicə) dayandırılma;

-serebral ölümün labüd olduğu vəziyyətlərdə reanimasiyanın dayandırılması hallarında (heç bir müalicə iztirabları yüngülləşdirmir, sağalma şansı vermir, əksinə, can verməni uzadır, bundan başqa, ailəyə əziyyətlər və dövlətə külli miqdarda məsrəflər gətirir);

- yeni doğulan körpə anadangəlmə eybəcərliklərə malikdirsə və ya öz əcəli ilə ölümə (yaxşılaşmağa ümid etmədən yalnız süni yolla həyatı davam etdirmək mümkün olanda) aparıcı ağır patologiyadırsa, körpəni reanimasiya etməyində;

- hər hansı terapiya həyatı yalnız qısa müddətə və dözülməz şəraitdə uzatmaq imkan verərkən, sağalmaz xəstəni az vaxt ərzində, öz əcəli ilə ölümünə aparıcı "sakitcə ölmək imkanı" yaradılma. A.Mustafayeva yazır: "Evtanaziya ölüm problemlərinin (həyatının dayandırılması) tibbi həllinin yeni üsulu kimi iki əsas amilin təsiri altında müasir səhiyyə praktikasına

ləyirlər. Onlardan ən məşhuru Rafael Koxen-Almaqordur. O, Amerika Tibb Assosiasiyasının (ATA) 4 dekabr 1973-cü il tarixli qətnaməsini kəskin tənqid edir. Sənəddə deyilir: "Bir insan varlığı yaşamının digər tərəfindən bilərəkdən dayandırılması -şəfqətli qətl - həm tibb peşəsinin özünün təyinatına, həm də Amerika Tibb Assosiasiyasının siyasətinə ziddir."

R.Koxen-Almaqor hesab edir ki, əgər xəstə şüurlu olaraq onun sayılı günlərinin qaldığını başa düşürsə, əzablı ağrılara daha dözmür və həkimdən onun ölümünü tezləşdirməyi xahiş edir. Həkim isə bununla, ancaq müalicənin dayandırılması hesabına (passiv evtanaziya) razılaşıq. Yoxsa xəstənin iztirabları, daha qısa müddətli olsa da, güclənəcək. Belə bir şəraitdə, R.Koxen-Almaqorun fikrincə, ölüm-cül iyne (aktiv evtanaziya) daha humanistdir, çünki xəstənin əziyyətlərinə dərhal son qoyur.

A.Mustafayevanın fikrincə, R.Koxen-Almaqorun konsepsiyasının məntiqi və əsaslandırılmış kimi görünməsinə baxmayaraq, həkim və hüquqşünasların əksəriyyəti onunla razı deyillər. Bu, ilk növbədə, ölümün səbəbləri ilə bağlı hü-

quqi baxımdan mühüm motivlərə görədir. Axı həkim onkoloji xəstəyə ölüm gətirən iyne vurarkən, öz fəaliyyəti ilə xərçəng xəstəliyi fonunda zəhərlənmədən ölümə səbəb olur. Əgər o, sadəcə, müalicəni dayandırsa, ölümün səbəbi birbaşa xərçəng olacaq.

Məhz şiddətli ağrılar, adətən, xəstənin ölümü tezləşdirmək xahişinin başlıca səbəbi olur. Həkimlər ötən müharibələrdə amputasiyaya razılıq verməkdənsə, ölümü üstün tutan, fiziki və ruhi iztirablarına son qoymağı tələb edən ağır yaralı zabit və əsgərlərdən bu cür sözləri çox eşitmişlər. Zaman keçdikcə, ağrılar geri çəkilməmiş, insanlar tədricən öz çatışmazlıqlarına vərdis etmiş, həyat onlara artıq elə də dözülməz görünməmişdir. Onlar buna uyğunlaşmağa başlamış, imkan daxilində işləmiş, şəxsi həyatlarını qurmuş, evlənmiş - bir sözlə, yaşamağa və həyatdan zövq almağa başlamışlar. Stefan Jon Qrabilin fikrincə, bu cür əllərin böyük əksəriyyəti özlərinin nə vaxtsa tibbi yardım kəsmək və ölümü tezləşdirməklə bağlı xahişlərindən təəssüfləniblər.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru



Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb